

Козійчук Оксана Григорівна,
*викладач коледжу комп'ютерних технологій
та економіки Національного авіаційного
університету м. Києва*

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті проаналізовано проблему формування завдань та змісту орієнтації учнівської молоді на майбутню професійну діяльність у системі загальної середньої освіти та в освітньому середовищі навчального закладу. Досліджено категорію «освітній простір». Наведено результати порівняльного аналізу сутності понять «освітнє середовище» та «освітній простір», досліджено їх зумовленість та обґрунтовано взаємозалежність.

Ключові слова: освітній простір, освітнє середовище, профорієнтація, соціально-педагогічні умови, професійне самовизначення.

Козийчук Оксана Григорьевна

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ КАК РЕСУРС ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье проанализирована проблема формирования задач и содержания ориентации учащейся молодежи на будущую профессиональную деятельность в системе общего среднего образования, а также в общеобразовательной среде учебного заведения. Исследована категория «образовательное пространство». Представлены результаты сравнительного анализа сущности понятий «образовательная среда» и «образовательное пространство», исследована их обусловленность и обоснована взаимозависимость.

Ключевые слова: образовательное пространство, образовательная среда, профориентация, социально-педагогические условия, профессиональное самоопределение.

Oksana Koziychuk

EDUCATIONAL SPACE OF EDUCATIONAL INSTITUTION AS A CONTINUUM FOR BESIGN OF PROFESSIONAL ORIENTATION STUDENT YOUTH

Abstract. The article analyzes the problem of the tasks and contents forming of senior students' orientation to the professional activity in the system of compulsory secondary education. The issues of career guidance tasks and content formation are analyzed in the article concerning young student's activity in secondary schools. This

attempts to thorough research of the category «educational space». The results of the comparative analysis of the meaning of concepts «educational environment» and «educational space». Their dependence and interdependence are grounded and investigated.

Key words: *educational space, educational environment, vocationally-orientation work, social pedagogical accompaniment, professional self-definition.*

Постановка проблеми

Входження України до європейського освітнього простору робить актуальною й підвищує соціальну значущість проблеми управління діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів. Саме на заклади освіти покладено завдання виховання свідомих громадян — самостійних у соціальному виборі, активних в правильному виборі професії.

Проте, аналіз практики свідчить, що мають місце і суперечності між задекларованими ідеями гуманізації освіти та реальним станом розв'язання означеної проблеми, зокрема:

- виявлено недостатній рівень організаційно-педагогічних засад діяльності навчальних закладів та освітніх установ як таких, що формують складові освітнього середовища професійного самовизначення учнівської молоді;
- спостерігається формальний підхід до організації освітнього простору мережевої взаємодії навчальних закладів.

Водночас, як показав аналіз, здійснений ученими НАПН України (2015 р.)⁹, потребують радикальної модернізації зміст та організація навчання в старшій профільній школі.

Актуальність проблеми дослідження. Відповідно актуалізовано завдання конструювання педагогічної реальності, яка б не тільки передбачала залучення особистості до процесу освіти, а й створювала умови використання особистістю освіти для розвитку особистісних компетенцій та забезпечення соціальної успішності впродовж життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У практичному сенсі реалізація цього завдання передбачає проектування освітнього простору навчального закладу та середовища професійного самовизначення, які б стимулювали розвиток особистості не тільки як суб'єкта пізнавальних процесів, а й як суб'єкта професійної діяльності.

Останнім часом усе частіше поруч з категорією «освітнє середовище», вживається поняття «освітній простір». Натомість в психолого-педагогічній літературі ці терміни часто використовують як синонімічні, проте ми погоджуємося з думкою дослідників О. Артюхіної, В. Зінченко, Л. Карпової, О. Лінник, А. Цимбалару, І. Щендрик та інших, у тому, що вони взаємозумовлені, але не тотожні.

⁹ Про зміст загальної середньої освіти: наук.-аналіт. доп. [Електронний ресурс] / О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, О. М. Топузов [та ін.]; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ: НАПН України, 2015. — 118 с. — Режим доступу: <http://undip.org.ua/upload/tmp/Про%20зміст%20загальної%20середньої%20освіти.pdf>

Більшість дослідників означеної проблеми (Н. Бастун, Є. Бачинська, В. Гинецінський, С. Гершунський, Б. Єльконін, В. Слободчиков та ін.) під поняттям «*освітній простір*» розуміють певну територію, пов'язану з масштабними явищами в галузі освіти: як певну частину соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, — європейський освітній простір, освітній простір регіону, навчального закладу тощо¹. Уведення цього терміна в науковий обіг, на думку дослідників, пов'язане з відмовою від прийнятого раніше розуміння про освітні процеси як лінії, траєкторії або якийсь канал, по якому нормативно повинен рухатися той, хто навчається (учень, студент тощо).

У контексті вищезазначеного, з актуалізацією просторового подання організації профорієнтаційної роботи у навчальних закладах та застосування *середовищного підходу* в реалізації освітніх завдань, окремої уваги потребують порівняльний аналіз сутності понять «освітнє середовище» та «освітній простір», дослідження їх взаємозалежності та обґрунтування взаємозумовленості понять «освітній простір навчального закладу» та «освітнє середовище професійного самовизначення», що й визначено *метою* статті.

Виклад основного матеріалу

У контексті актуалізації питань потенційних можливостей освітнього взаємовпливу та позиції учасників взаємодії розгляду потребує поняття «освітній простір», оскільки саме *educational space* (освітній простір) означає наявне в соціумі «місце», де суб'єктивно задається безліч відносин і зв'язків, де здійснюються спеціальні діяльності різних систем (державних, суспільних і змішаних), спрямованих на розвиток індивіда і його соціалізацію⁷.

На думку А. Цимбалару, «як форма існування об'єктивної реальності простір виражає відношення між існуючими об'єктами, визначає порядок їх розташування, щільність, площину, структуру та характеризує всі форми і траєкторії руху матерії»¹².

Виражаючи зміст понять «порядок», «розташування» об'єктів, що одночасно існують у ньому, простір у контексті *синергетичного підходу* можна уявити як поєднання хаосу й порядку⁴.

Науковці І. Шалаєв і А. Веряєв виділяють в понятті «освітній простір» дві основні ідеї: ідею простору й ідею освіти. Освітній простір відображає певну

¹ Бачинська Є. М. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні / Є. М. Бачинська // Педагогіка і психологія. — 2007. — № 1(54). — С. 79–88.

⁷ Новые ценности образования : тезаурус для учителей и школьных психологов / ред.-сост. Н. Б. Крылова. — М., 1995. — Вып. 1. — 110 с.

¹² Цимбалару А. Д. Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір» [Електронний ресурс] / А. Д. Цимбалару // Перспективные разработки науки и техники – 2007 : материалы Междунар. науч.-практ. конф. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm

⁴ Карпова Л. Г. Суть поняття «середовище» / Л. Г. Карпова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. — 2011. — Вип. 16. — С. 109–117.

освітню протяжність, структурне співіснування і взаємодію будь-яких можливих освітніх систем, їх компонентів, освітніх подій¹³.

На думку І. Шендрика, матриця просторовості освіти базується на чотирьох елементарних поняттях: «територія», «район», «місце» і «простір».

Територія відповідає цілому, район — частині; простір — загальному, місце — приватному¹⁴.

В. Слободчиков визначає освітній простір з позиції сукупності освітнього середовища, освітніх процесів та освітніх інститутів¹¹.

Натомість І. Фрумїна також розглядає освітній простір як освітні процеси (або інститут, систему), що подаються як безліч індивідуальних форм розвитку й різноманітності освітніх можливостей.

У контексті вищезазначеного важливим є те, що в освітньому просторі розміщені не стільки парти або окремі навчальні заклади, скільки різні чинники, умови, зв'язки та взаємодії суб'єктів освіти, що визначають характер освітніх процесів загалом⁷. Уявлення про складну й багаторівневу просторову організацію та самоорганізацію слугує сполучною ланкою між простим емпіричним поданням освітнього закладу (як інституту) і уявленням його як системи.

Розгляньмо дослідження, які, на нашу думку, найбільш цілісно обґрунтовують сутність феноменологічного явища «освітній простір» та його відмінність від категорії «освітнє середовище».

У цьому контексті «освітній простір» розуміється дослідниками як педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з елементами-носіями культури, що її оточують (освітнім середовищем), унаслідок чого відбувається їх осмислення та пізнання¹².

Отже, в зміст цього поняття вкладається суть спеціально організованого педагогічного середовища як структурованої системи соціально-педагогічних умов їх освоєння особистістю у процесі її становлення.

Відповідно поняття «освітній простір» розглядається в таких основних аспектах:

- місце, що існує в соціумі, де суб'єктивно задається безліч відносин і зв'язків і здійснюється діяльність різних систем з розвитку особистості та її соціалізації (простір навчального закладу, мікрорайону, міста, країни тощо);

¹³ Шалаєв І. К. От образовательных сред к образовательному пространству: понятие, формирование, свойства / И. К. Шалаев, А. А. Веряев // Педагог. — 1999. — № 4. — С. 73–84.

¹⁴ Шендрик І. Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование : монография / И. Г. Шендрик. — М. : АПКИПРО, 2003. — 156 с.

¹¹ Слободчиков І. В. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / И. В. Слободчиков // Вторая Российская конференция по экологической психологии : материалы (г. Москва, 12–14 апреля 2000 г.) ; под. ред. В. И. Панова. — М. : Экспосцентр РОСС, 2000. — С. 172–176.

⁷ Новые ценности образования : тезаурус для учителей и школьных психологов / ред.-сост. Н. Б. Крылова. — М., 1995. — Вып. 1. — 110 с.

¹² Цимбалару А. Д. Компонентно-структурный анализ понятия «освітній простір» [Електронний ресурс] / А. Д. Цимбалару // Перспективные разработки науки и техники – 2007 : материалы Междунар. науч.-практ. конф. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm

- цілісний багатofункціональний комплекс можливостей навколишнього середовища, який має педагогічно доцільну організацію з метою розвитку, освіти і виховання людини (освітній, виховний, соціальний, природний тощо);
- певний результат освоєння навколишнього середовища, рівень пізнання суб'єктом і присвоєння ним можливостей середовища на основі його суб'єктивного сприйняття (індивідуальний освітній простір, простір професійного самовизначення тощо).

У контексті нашого дослідження важливим є розкриття взаємозумовленості понять «освітній простір» та «освітнє середовище», але не їх взаємозамінність.

Ми погоджуємося з думкою Е. Зеєра та І. Мешкової, що «співвідношення понять середовища і простору аналогічне співвідношенню частини й цілого. Середовище може бути включене в простір, оскільки простір є багатовимірним, а середовище — лише один з його вимірів. Простір включає в себе одночасно минуле, сьогодення й майбутнє, а середовище містить представленість подій щоразу в цей час. Евристичність поняття «простір» полягає в тому, що воно дає змогу об'єднати різноякісні соціально-психологічні явища, які не мають загальної логічної підстави. Упорядкування здійснюється для вирішення певної проблеми на основі смислової взаємодії конструктів, що детермінують розвиток один одного»³.

Освітній простір — *це ресурс*, ніби резерв, потенціал формування інтегрального та масштабного засобу становлення людської особистості. Конкретна людина в освітньому просторі не живе, лише мислиться. А от у середовищі людина, безумовно, живе і перебуває в постійній з ним взаємодії. Простір (освітній, виховний) слугує матеріалом моделювання освітніх систем, комплексів, середовищ⁶.

І. Слободчиков, аналізуючи зміст понять, розрізняє: «місце освіти», «освітній простір», «освітнє середовище». Поняття «місце освіти», на його думку, пов'язане з адміністративно-нормативною позицією. Клас, школа, шкільні та освітні округи є освітніми місцями, які не мають конкретних кордонів. Розміри місця освіти, а часто і його характер, визначаються нормативно¹¹.

Так, у контексті вищесказаного важливо зазначити, що І. Осадчий, розробляючи проблему створення освітніх округів, запропонував основними принципами розбудови освітніх мереж профільного навчання вважати: дитиноцентризм, демократизм, співробітництво, цільове управління, стимулювання динаміки індивідуальної поведінки та розвитку, збереження та

³ Зеєр Э. Ф. Образовательная среда колледжа как фактор формирования развивающего профессионально-образовательного пространства студентов / Э. Ф. Зеер, И. В. Мешкова // Мир психологии. — 2008. — № 2. — С. 205–211.

⁶ Мануйлов Ю. С. Соотношение понятий «пространство» и «среда» в контексте управленческой практики [Электронный ресурс] / Ю. С. Мануйлов // Топологические понятия в образовании : материалы Интернет-конф. — 2010. — Режим доступа : http://vosпитание.fo.ru/page/Мануйлов_Ю.С.

¹¹ Слободчиков И. В. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / И. В. Слободчиков // Вторая Российская конференция по экологической психологии : материалы (г. Москва, 12–14 апреля 2000 г.) ; под. ред. В. И. Панова. — М. : Экопсицентр РОСС, 2000. — С. 172–176.

підтримку відмінностей вузлів і модулів мережі, рівноправне партнерство, потужні горизонтальні зв'язки, рефлексію тощо⁸.

При цьому реалізація профільного навчання має здійснюватися шляхом:

- виконання компенсаторної функції корекції змісту загальноосвітньої підготовки відповідно до вимог раціонального професійного самовизначення молоді;

- доцільності інтегрування гімназії та реальної школи, що дозволить на основі особистісного досвіду скласти уявлення про весь простір праці, сприятиме побудові обґрунтованих життєвих і професійних планів;

- забезпечення варіативності (диверсифікації) та диференціації загальної середньої освіти в межах єдиного освітнього простору;

- адаптації навчально-виховного процесу згідно з вимогами до якості трудових ресурсів і зусиль навчального закладу та потенційних споживачів майбутніх трудових ресурсів⁵.

У ракурсі нашого дослідження важливим є те, що освітній простір, як соціально-педагогічний феномен, відображає територіальний аспект організації діяльності різних освітніх систем, що забезпечує формування професійного самовизначення у єдності з практичним досвідом; породжує безліч відносин і зв'язків у сфері педагогічної діяльності; сприяє усвідомленню суб'єктами різноманітних освітніх пропозицій і професійно значущого соціального досвіду, який задається освітнім середовищем¹⁰.

М. Ватковська зазначає, що в контексті проектування освітнього простору актуалізується питання самореалізації особистості в ньому. Освітній простір є складовою соціального простору, у якому в системі освітніх інститутів, відносин і зв'язків відбувається становлення та саморозвиток особистості². Безпосереднім середовищем самореалізації особистості вона визначає індивідуальний освітній простір, у межах якого відбувається як освоєння особистістю зовнішнього освітнього простору, так і перебудова останнього під впливом внутрішньої сутності особистості, тобто інтеграція внутрішньоіндивідуального та зовнішньосоціального в єдиний освітній простір особистості.

Відповідно до цього професійне самовизначення старшокласників розглядається як невід'ємна частина цілісного процесу у зв'язку з процесами самовизначення у світогляді, особистісного і соціального самовизначення. Крім того, професійне самовизначення старшокласників пов'язане із вибором ними соціального середовища, «приєднання» до професії як до певної сфери

⁸ Осадчий І. Г. До концепцій профілізації та індивідуалізації освіти: базові уявлення і артефакти / І. Г. Осадчий // Підручник для директора. — 2003. — № 11/12. — С. 46–52.

⁵ Лернер П. Профільна освіта старшокласників: якою їй бути? / П. Лернер // Завуч. — 2003. — № 14, травень. — С. 6–7.

¹⁰ Редько Л. Л. Проектирование интегративного образовательного пространства педагогического вуза: монография / Л. Л. Редько, А. В. Шумакова, В. Г. Веселова. — Ставрополь: СГПИ, 2010. — 282 с.

² Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в освітньому просторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук: спец. 09.00.10 / М. Г. Ватковська. — Одеса, 2010. — 20 с.

соціальної активності. Однак професійне самовизначення розглядається у поєднанні із самовизначенням учнів старших класів стосовно світогляду, моральної позиції та життєвого сенсу, які обумовлюють їхні зв'язки з навколишнім середовищем, а отже, і мету, напрям та зміст їхньої діяльності в освітньому окрузі¹⁵.

Отже, важливо зазначити, що основними завданнями освітнього округу є створення єдиного освітнього простору в межах адміністративно-територіальної одиниці та забезпечення належних соціально-педагогічних умов, реалізація допрофільної підготовки і профільного навчання. Проблема вибору і труднощі, які її супроводжують, є основними на вирішальних етапах професійного самовизначення, а саме вибір навчального закладу та напряму професійної спеціалізації, що повною мірою надає освітній округ.

Висновки

У цьому контексті освітній простір визначається як частина середовища, в якій діють певні соціально-педагогічні умови; як частина простору, в якому відбуваються процеси освіти; є багатовимірним, багаторівневим соціокультурним сегментом, у межах якого на певній території реалізуються різні рівні взаємодії, що створюють потенційні можливості для розвитку особистості у її професійному самовизначенні.

Освітнє середовище професійного самовизначення в нашому дослідженні формується як відкрита система й акумулює в собі цілеспрямовано створювані в освітньому просторі навчального закладу взаємодії між усіма його суб'єктами, безпосередньо залученими до освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

Безперечно, системне співробітництво зумовлює вдосконалення нормативно-правового, методичного забезпечення навчально-виховного процесу, а також розширення освітнього простору. Досягнення успіху в розв'язанні цих завдань, вбачається нами в розробленні навчальним закладом власної освітньої траєкторії з урахуванням наявного освітнього середовища щодо профільного навчання та професійного самовизначення. Зазначене уможливить підвищення якості освіти на рівні регіону. Це питання буде предметом наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Бачинська Є. М. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні / Є. М. Бачинська // Педагогіка і психологія. — 2007. — № 1(54). — С. 79–88.
2. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в освітньому просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук : спец. 09.00.10 / М. Г. Ватковська. — Одеса, 2010. — 20 с.

¹⁵ Яценко А. А. Уроки сільськогосподарської праці в малокомплектних школах / А. А. Яценко // Трудова підготовка в закладах освіти. — 2005. — № 2. — С. 16–19.

3. Зеер Э. Ф. Образовательная среда колледжа как фактор формирования развивающего профессионально-образовательного пространства студентов / Э. Ф. Зеер, И. В. Мешкова // Мир психологии. — 2008. — № 2. — С. 205–211.
4. Карпова Л. Г. Суть понятия «средовище» / Л. Г. Карпова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. — 2011. — Вип. 16. — С. 109–117.
5. Лернер П. Профільна освіта старшокласників: якою їй бути? / П. Лернер // Завуч. — 2003. — № 14, травень. — С. 6–7.
6. Мануйлов Ю. С. Соотношение понятий «пространство» и «среда» в контексте управленческой практики [Электронный ресурс] / Ю. С. Мануйлов // Топологические понятия в образовании : материалы Интернет-конф. — 2010. — Режим доступа : http://vosпитanie.fo.ru/page/Мануйлов_Ю.С.
7. Новые ценности образования : тезаурус для учителей и школьных психологов / ред.-сост. Н. Б. Крылова. — М., 1995. — Вып. 1. — 110 с.
8. Осадчий И. Г. До концепцій профілізації та індивідуалізації освіти: базові уявлення і артефакти / И. Г. Осадчий // Підручник для директора. — 2003. — № 11/12. — С. 46–52.
9. Про зміст загальної середньої освіти : наук.-аналіт. доп. [Електронний ресурс] / О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, О. М. Топузов [та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : НАПН України, 2015. — 118 с. — Режим доступу : <http://undip.org.ua/upload/tmp/Про%20зміст%20загальної%20середньої%20освіти.pdf>
10. Редько Л. Л. Проектирование интегративного образовательного пространства педагогического вуза : монография / Л. Л. Редько, А. В. Шумакова, В. Г. Веселова. — Ставрополь : СГПИ, 2010. — 282 с.
11. Слободчиков И. В. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / И. В. Слободчиков // Вторая Российская конференция по экологической психологии : материалы (г. Москва, 12–14 апреля 2000 г.) ; под. ред. В. И. Панова. — М. : Экопсицентр РОСС, 2000. — С. 172–176.
12. Цимбалару А. Д. Компонентно-структурный анализ понятия «освітній простір» [Електронний ресурс] / А. Д. Цимбалару // Перспективные разработки науки и техники – 2007 : материалы Междунар. науч.-практ. конф. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm
13. Шалаев И. К. От образовательных сред к образовательному пространству: понятие, формирование, свойства / И. К. Шалаев, А. А. Веряев // Педагог. — 1999. — № 4. — С. 73–84.
14. Шендрик И. Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование : монография / И. Г. Шендрик. — М. : АПКиПРО, 2003. — 156 с.
15. Яценко А. А. Уроки сільськогосподарської праці в малокомплектних школах / А. А. Яценко // Трудова підготовка в закладах освіти. — 2005. — № 2. — С. 16–19.

Oksana Koziychuk

**EDUCATIONAL SPACE OF EDUCATIONAL INSTITUTION AS A
CONTINUUM FOR DESIGN OF PROFESSIONAL ORIENTATION
STUDENT YOUTH**

This article attempts to thorough research of the category «educational space». The key aspects summarize of the use of this concept in teaching. The results of the comparative analysis of the meaning of concepts «educational environment» and «educational space». Their dependence and interdependence are grounded and investigated. Special attention is given to the research of nature of the concept of «educational environment of educational institution», represented by its own interpretation. The author believes that educational environment of higher educational institution reflects the meso level of the category consideration and it is understood as a holistic multi-used complex of features the educational institution, generating a lot of relationships and connections to ensure personal and professional needs of future experts.

In the article it is also grounded the definitions of educational environment training as an integrated pedagogically organized system of conditions that ensure active cooperation of educational space subjects of higher educational institution for the purpose of personal development of future expert and the formation of his readiness for professional activity. We prove that the basis for the existence of any educational environment is a subject that has an internal position and it is the main backbone structural component. The principal figure in the training advocates the future expert who interacts with subjects and features educational environment to ensure the harmonization of social order and personal educational needs.

The role and significance of educational area in the process of pedagogical relations realization are also presented here.